

KIPARSKA I SLIKARSKA UMJETNIČKA BAŠTINA BRATOVŠTINA U DALMACIJI IZMEĐU XIV. I XIX. ST.

Ivana PRIJATELJ-PAVIČIĆ, Split

U radu se daje pregled najvažnijih umjetničkih djela koje su naručile dalmatinske bratovštine i ukazuje na ulogu istih u razvoju likovne umjetnosti na hrvatskoj obali Jadrana. Uz primjere iz slikarstva i skulpture posebna pozornost pridana je i ostvarenjima umjetničkog obrta vezanim uz bratovštine pobožnosti, kao osebujnom elementu hrvatske kulturne baštine.

Da su bratovštine stoljećima bile jedan od glavnih naručitelja i investitora sakralne umjetnosti u Hrvatskoj opće je poznata činjenica. Ne treba posebno ni isticati da je ta njihova uloga u kreiranju naše religiozne umjetnosti vezana uz drugu poznatu činjenicu da su te udruge okupljale sve potencijalne snage hrvatskog stanovništva, od redovnika do vojske, od plemića i trgovaca do običnog puka.

Kulturno-umjetničku baštinu vezanu uz bratovštine, koju nalazimo u našim crkvama, samostanima i muzejima, predstavlja mnoštvo najrazličitijih predmeta umjetničkog, obrednog i pravnog značaja, od matrikula i obrednih pjesmarica preko svijećnjaka i stolnjaka za oltare do monumentalnih mramornih oltara po crkvama. Konačno, bratovštine su zaslužne i za podizanje niza crkava. One su naručile i financirale njihovu izgradnju, te kasniju opremu.

Kad je riječ o bratovštinama Dalmacije, sačuvana baština vezana uz njihovu višestoljetnu aktivnost jedno je od najvažnijih poglavlja hrvatske umjetnosti po svojoj kulturno-historijskoj i umjetničkoj vrijednosti. Unutar tog naslijeđa dalmatinskih bratovština naći ćemo kako izvanredna umjetnička ostvarenja, tako i predmete umjetničkog obrta i pučke rukotvorine, koji osciliraju u likovnoj vrijednosti. No, i ti posljednji spomenuti proizvodi imaju svoju kulturno-umjetničku vrijednost. U njihovoj rustičnoj, naivno izvedenoj formi krije se i njihova draž. S druge strane, njihova namjena kao izraz pučke pobožnosti sada je predmet interesa intermedijalnih istraživanja koja raščlanjuju usporedno socio-religiozni, etnološko-etnografski (i širi, antropološki) te likovni aspekt tog oblika stvaralaštva. Općenito, istraživanje baštine naših bratovština tema je kojom se bave stručnjaci različitih područja.

U ovom radu pridat ćemo pozornost likovno kvalitetnijim ili kulturno-historijski interesantnijim primjerima iz kongregacijske umjetničke baštine u Dalmaciji, nastalim u razdoblju od XIV. do XIX. st. U tom kratkom pregledu naglasak će biti stavljen na djela već obrađena u zasebnim studijama naših i inozemnih istraživača.

Ukratko, ovaj rad nema namjeru biti iscrpnim izvješćem, već ukazati na važnost pokretanja istraživačkih projekata koji bi za posljedicu imali kompleksne sintezne studije interdisciplinarnog karaktera posvećene kulturno-umjetničkoj baštini kongregacija u Dalmaciji.

Umjetnička baština bratovština u Dalmaciji od XIV. do XVI. st.

U sadašnjosti je teško ući u trag najranijim oblicima umjetnosti u Dalmaciji koje možemo vezati uz razdoblje širenja najstarijih bratovština po regiji. Stoga ćemo krenuti od onih primjera iz kasnog srednjeg vijeka, iz XIX. i XV. st., koje su stručnjaci na temelju različitih pokazatelja, od arhivske građe do njihove ikonografije, identificirali kao narudžbe pojedinih bratima i bratovština. Riječ je, naravno, pretežito o objektima za koje se na temelju dokumenata utvrdilo da su pripadali ili se i sada nalaze u starim bratimskim crkvama Dalmacije.

Dominantna forma u tom korpusu su svetačke slike i skulpture. Te tempere s prikazom Bogorodice s Djetetom i drveni križevi pripadali su starim bratovštinama sv. Križa,¹ sv. Duha,² Svih svetih,³ Dobre smrti i Gospe od Milosrđa.⁴ Bili su nošeni u procesijama, pred njima su obavljani obredi, pred njima su vjernici davali zavjete svojim nebeskim zaštitnicima. U skupini umjetnina iz XIV. st. koje čine kongregacijsku kulturno-umjetničku baštinu valja izdvojiti matrikulu bratovštine sv. Ivana s prikazom sveca okruženog bratimima u zadarskoj Naučnoj biblioteci (nekad Paravia). Pripisuje se nepoznatom venecijanskom majstoru iz XIV. st.⁵

U sačuvanoj slikarskoj i kiparskoj baštini dalmatinskih kongregacija u razdoblju od XIV. do XVI. st. povjesničari umjetnosti velikim dijelom uspjeli su identificirati djela lokalnih umjetnika, importirana djela i ona koje su radili inozemni umjetnici koji su boravili u Dalmaciji.

¹ Bratovština sv. Križa prema B. Škunci posebice je bila zastupljena na području Krka, Šibenika, Splita i Hvara. U Splitu je osnovana g. 1439. u crkvi sv. Marije de Moris. Sačuvana je matrikula na kojoj se nalazi ekspresivan prikaz Golgote iz XV. st. U Hvaru je bratovština sv. Križa bila vezana uz crkvu Gospe od Milosti, sv. križića uz katedralu. B. Škunca spominje i bratovštine Tijela Kristovog i sv. Dobrotvornosti. U Vrboskoj od sredine XVI. st. spominje se bratovština Presvetog Tijela Kristovog uz crkvu sv. Marije i sv. Križa uz crkvu sv. Lovre. Podatke v. B. Škunca, o. c. (1981.), str. 35–36, 55–56.

² Prvi podaci o flagelantskoj bratovštini sv. Duha u Hvaru potječu iz polovine XV. st., ali je ona vjerojatno starija. U isto vrijeme spominje se i bratovština sv. Duha u Vrbanju. B. ŠKUNCA, *Štovanje Isusove muke na otoku Hvaru*, Split 1981. str. 32, 43, 55. O splitskoj bratovštini v. G. NOVAK, *Povijest Splita*, I. i III. dio, Split 1978.

³ Bratovština Svih svetih na Korčuli osnovana je g. 1301.

⁴ Čini se da je jedna od najstarijih bratovština Gospe od Milosrđa bila osnovana 1208. u Šibeniku, v. B. ŠKUNCA u o. c. (1981.), str. 35.

⁵ U XIV. st. datira se minijatura u zadarskoj knjižnici koja pripada matrikuli bratovštine sv. Ivana čiji su članovi prikazani na njoj. V. R. PALLUCCHINI, *Il Trecento*, s. d.

Na prvom mjestu istaknuli bismo djela atribuirana umjetnicima tzv. »dalmatinske slikarske škole«.

Tako je primjerice Blaž Jurjev izradio za crkvu Sv. Jakova na Čiovu poliptih s prikazom bratima (smještenih iznad nogu kipa sveca-zaštitnika) potpisan i datiran oko godine 1436. Isti je majstor na matrikuli trogirске bratovštine sv. Duha (koje je bio član), nastaloj nakon g. 1428., naslikao bratime u tunikama kako kleče uz prizor Prijestolja Milosti. Jedno od najkvalitetnijih djela koje je Blaž Trogirčanin naslikao za dalmatinske bratovštine zasigurno je poliptih u crkvi Svih svetih u Korčuli iz g. 1439. Članove istoimenog bratstva prikazao je kako kleče u bijelim haljinama pokraj sarkofaga u kojem se nalazi mrtvi Krist, naslikan u shemi Imago Pietatis, u kompoziciji na srednjem polju.⁶

U ovoj skupini djela lokalnih majstora iz prve polovine XV. st. ističe se poliptih Gospe od Milosrđa iz šibenske crkve Sv. Grgura, rad suvremenika Blaža Jurjeva, Nikole Vladanova. Na srednjem polju prikazana je Gospa Posrednica, ispod čijeg plašta su naslikani bratimi sv. Jakova u svojoj karakterističnoj hodočasničkoj odori.⁷

U Splitu je sačuvano nekoliko matrikula iz XV. st. s figurativnim prikazom na naslovnoj stranici. Tako se u Arheološkom muzeju čuva pravilnik iz g. 1439. bratovštine iz crkve sv. Križa s ekspresivnim prikazom golgotске scene.⁸ U pravilniku bratovštine splitskih pomo-

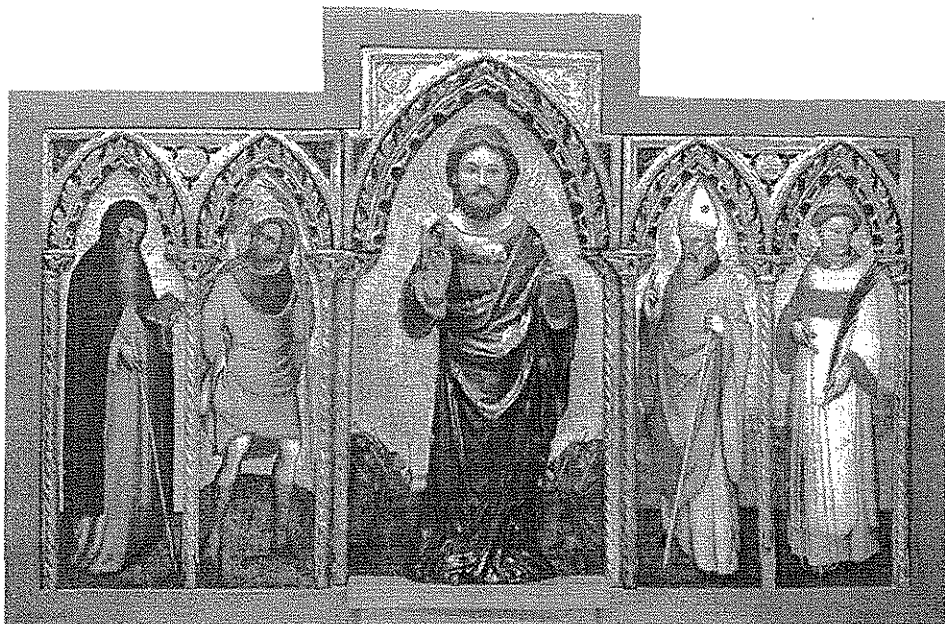

Blaž Jurjev, Imago Pietatis, srednje polje poliptiha, crkva Svih svetih, Korčula

⁶ O spomenutim djelima Blaža Jurjeva v. K. PRIJATELJ, *Slikar Blaž Jurjev Trogirčanin*, Zagreb 1965.

⁷ O Vladanovu v. K. PRIJATELJ, *Prilog poznavanju zadarskog i šibenskog slikarstva XV. stoljeća*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 8, Split 1954., str. 81-84.

⁸ G. NOVAK, *Povijest Splita I*, Split 1978., str. 573.

Blaž Jurjev, Sv. Jakov sa svecima, poliptih, Trogir

raca S. Nicola Sdoria nalazi se minijatura s likom sv. Nikole okruženog bratimima, koja je vjerojatno djelo lokalnog slikara.⁹ Nedavno je otkriven pravilnik bratovštine sv. Staša s prikazom sveca-titulara okruženog bratimima i anđelima sviračima. J. Belamarić atribuirao minijaturu splitskom slikaru Dujmu Vuškoviću.¹⁰

Potkraj XV. st. Petar Jordanić, zadarski kanonik i slikar-amater naslikao je poliptih Gospe od Milosrda (tipa Posrednice) za crkvu zadarskih benediktinki. Na tom djelu, na žalost zauvijek uništenom u razaranjima Zadra u drugom svjetskom ratu, bila je prikazana Bogorodica s Djetetom kako pod svojim raširenim plaštem štiti u crno odjevene bratime (redovnike?).¹¹

Za povijest dubrovačkih bratovština zanimljiv je triptih u crkvi Gospe od Milosrda na Lapadu u Dubrovniku, koji se pripisuje nepoznatom dubrovačkom slikaru. Ispod plašta Gospe Posrednice prikazane na srednjem polju kleče, okupljeni oko svoje zaštitnice, bratimi nekoliko dubrovačkih bratstava, odjeveni u karakteristične nošnje. Slika se datira u početak dvadesetih godina XVI. st.

⁹ Minijaturu s likom sv. Nikole okruženog bratimima iz XV. st. u pravilniku bratovštine splitskih pomoraca S. Nicola SDORIA v. u *Nuš pomorac. Knjiga Mediterana 1991.*, katalog izložbe u Pinakoteci franjevačkog samostana u Splitu, 10.–20. IX. 1991., naslovna stranica.

¹⁰ *Salona Christiana*, Split 1994., str. 387, sl. 2. O toj bratovštini, osnovanoj g. 1442., v. G. NOVAK, *Povijest Splita I*, Split 1978., str. 573.

¹¹ I. PETRICIOLI, *Slikari*, u knjizi T. RAUKAR, I. PETRICIOLI, F. ŠVELEC i Š. PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar 1987., str. 164.

Venecijanski slikar Petar Ivanov, koji je dugi niz godina djelovao na dubrovačkom području, naslikao je na matrikuli lazarina bratime te moćne dubrovačke bratovštine kako kleče uz Gospu.

Istražujući nadnevke nastanka djela ustanovit ćemo da je veliki dio navedenih slika bio naručen u vrijeme kužnih epidemija u Dalmaciji. Da je tome tako svjedoče prikazi protukužnih svetaca na njima. Bratovštine su ta djela naručivale za zavjet, kao izraz kolektivne molitve ili zahvale svojim svetim zaštitnicima.

Među djelima stranih majstora, koja su također nastala kao plod molitve za spas protiv »crne smrti«, izdvaja se pala venecijanskog renesansnog majstora Benedetta Diane u crkvi Sv. Ante na Poljudu u Splitu. Okupljeni bratimi i bratimke kleče ispod plašta Gospe Posrednice po kojem padaju strelice, simboli kužne bolesti. Slika se datira potkraj XV. st.¹²

Jedno od najkvalitetnijih djela hrvatske umjetničke baštine, triptih Uznesenja atribuiran Tizianu i radionici, koji se sada nalazi na glavnom oltaru dubrovačke katedrale naručili su lazari, bratimi jedne od najmoćnijih dubrovačkih bratovština.¹³

U ovoj skupini valja izdvojiti i nekoliko sačuvanih primjera oslikanih matrikula iz XVI. st., koje su obradili don Krsto Stošić, Cvito Fisković i Ivo Petricioli. Riječ je o matrikulama zadarskih bratovština¹⁴ iz crkve sv. Silvestra (bratimi kleče oko prijestolja na kojem sjedi svetac), bratovštine Beata Vergine della Misericordia iz 1547., Gospine bratovštine u crkvi Gospe od kapelice iz 1568., bratovštine svećenika u crkvi sv. Šimuna iz g. 1588., trogirске bratovštine Svih svetih (Krunjenje Bogorodice i Svi sveti)¹⁵ i bratovštine u svetištu Gospe od Vrhpoljca u šibenskoj zagori (Bogorodica okružena svecima).¹⁶

Osim spomenutih djela, ikonografski vezanih uz različite marijanske teme i sheme, unutar građe koju obrađujemo ne smijemo mimoći skupinu djela koja prikazuju Krista na križu, Oplakivanje i druge teme iz ciklusa muke i smrti Kristove. Riječ je o djelima koja su naručivale ne samo bratovštine sv. Križa, već i druge bratimske skupine koje su čistile pasionsku tematiku, a one su u Dalmaciji stoljećima bile izrazito aktivne i brojne.¹⁷

Sačuvani drveni križevi i veće ili manje oltarne kompozicije spomenute tematike u regiji, koji su pripadali kongregacijama i od kojih se mnogi i dan danas *in situ*, na bratimskim oltarima, datiraju od kasnog srednjeg vijeka do kasnog baroka.

Kristološki pokreti i uza nj vezana pučka pobožnost najčešće su bujali u kriznim razdobljima, ratova, gladi ili kužnih epidemija. Pojedini pape svojim dekretima i preko svojih

¹² K. PRIJATELJ, *Oltarska pala Benedetta Diane na Poljudu*, u *Studije o umjetninama u Dalmaciji II*, Zagreb 1968., str. 19–21 i A. BELAS, *Oporuka Janka Albertija iz g. 1493.*, *Jadranski dnevnik* 5, 1938., str. 4 i 137.

¹³ G. GAMULIN, *Tizianov poliptih u katedrali u Dubrovniku*, *Stari majstori u Jugoslaviji I*, Zagreb 1961., str. 76–96.

¹⁴ V. CVITANOVIĆ, *Bratovštine grada Zadra*, u *Zadar*, zbornik, Zagreb 1964., str. 457–470, N. KLAJČ – I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar 1976., str. 480–482.

¹⁵ C. FISKOVIĆ, *Dva pravilnika trogirskih bratovština na hrvatskom jeziku*, Čakavska rič 2, Split 1971.

¹⁶ K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik 1941., str. 132.

¹⁷ B. ŠKUNCA u svojoj knjizi *Štovanje Isusove muke na otoku Hvaru*, Split 1981. nudi cjeloviti prikaz ove problematike na Hvaru, obrađujući pojavu, razvoj, širenje i različite manifestacije pobožnosti u različitim mjestima na otoku.

Slika u pravilniku bratovštine Svih svetih u Trogiru, XVI. st.

kon Tridenta, potiče se uživljavanje u Kristovu muku na križu i suosjećanje s klinovima koji probadaju njegove noge i ruke, čemu su pridonosili i ekspresivni umjetnički prikazi. Upravo su slike i kipovi na temu Isusove muke i smrti bile jedan od načina uvođenja vjernika u temu *unio passionalis*. Poticanje vjere i pobožnosti jedna je od bitnih funkcija umjetničkih djela koje su naručivale naše bratovštine. Naposljetku, djela pasionske tematike bila su naručivana kao plod pojedinačnih ili skupnih zavjeta.

Pasionska umjetnost potiče bratime na poniznost i uzvišenost, kao temeljne vrline utjelovljene u prikazanim mukama Isusa Krista kao i Marijinih patnjama pod križem. Tipičan je primjer spomenuti poliptih Blaža Jurjeva iz crkve Svih svetih u Korčuli. U njegovoj ikono-

predstavnik, od vizitatora i biskupa do nižeg svećenstva osobito su se istaknuli u poticanju štovanja Isusove muke. Štovanje pasionske tematike došlo je do izražaja posebice u vrijeme velike kuge godine 1348., u vrijeme pokreta *devotio moderna* na prijelazu iz XV. u XVI. st., osamdesetih godina XVI. st., nakon ciparskog rata i velike kužne epidemije koja je u to doba harala, te u vrijeme trajanja i nakon kandijskog rata, po posljedicama najtragičnijeg protuturskog rata za Dalmaciju. Kad smo kod zasluga papinskih predstavnika u širenju tematike u XVI. st. u Dalmaciji osobito je važna bila uloga veronskog nadbiskupa Agostina Valiera, koji je upravo u duhu novih ideja tridentinskog koncila radio na poticanju pobožnosti prema Presvetom sakramentu i čašćenju Velikog tjedna.¹⁸

U pučkoj pobožnosti srednjeg vijeka, kao i onoj na-

¹⁸ D. DOMANČIĆ, *Valierova vizitacija na otoku Hvaru i Visu*, Arhivska građa otoka Hvara I, Hvar 1961., str. 7-58.

grafiji spojene su dvije teme, *ostentatio vulnerum* (Imago Pietatis na srednjem polju) i *scala salutis*, iliti dvostruka intercesija.¹⁹ Ova posljednja vezana je uz vjeru u čovjekovo spasenje posredovanjem Kristove krvi i Marijinog mlijeka (Marija Dojiteljica na luneti), tipičan je motiv srednjovjekovne poezije i molitvi.

Slike i minijature o kojima je riječ ne svjedoče samo o čašćenju pojedinih marijanskih i kristoloških tema i shema, odnosno određenih svetaca, ili o razmjerima štovanja pojedinih pobožnosti među bratovštinama u Dalmaciji, već i o raširenosti nekih udruga, njihovim tvornim mogućnostima i kulturnoj razini. Upravo navedena umjetnička djela uz sačuvane arhivske podatke i matrikule, primjerice, potvrđuju da su na našoj obali od XIV. do XVI. st. najzastupljenije, a time i najmoćnije bile bratovštine Gospe od Milosrđa i sv. Križa, općenito kongregacije posvećene čašćenju Marije i Krista, te sv. Duha i Svih svetih.

Ikonografske sheme kipova i slika na bratimskim oltarima u Dalmaciji svjedoče o vezama bratovštine s njihovim glavnim sjedištima kao i maticama pojedinih crkvenih redova u Italiji. Mnogi kipovi i slike koje nalazimo na njima kopije su ili varijacije kulturnih djela koja su se častila u velikim talijanskim svetištima. Tako su bratovštine imale ulogu »prenosnika« ne samo pojedinih poznatih pobožnosti već i uza nj vezane sakralne ikonografije.

Umjetnička baština bratovština u Dalmaciji od XVII. do XIX. st.

Sakralna tematika umjetničkih djela koju su naručivali članovi bratovština u razdoblju od XVI. do XIX. st. odražava zahtjeve posttridentinske crkve.

Kad prikazujemo umjetničku baštinu dalmatinskih kongregacija iz tog razdoblja na prvom mjestu valja ukazati na nekoliko velikih zidnih ciklusa u crkvama Dalmacije koje su naručile bratovštine. Zidni su ciklusi u bratimskim crkvama funkcionirali kao svojevrsna *Biblia pauperum*. Njihova didaktička funkcija u skladu je s idejama protureformacijske crkve. Tipičan primjer jest ciklus iz Marijinog života u tzv. šibenskoj Novoj crkvi bratovštine *di val verde*, sada u iznimno lošem stanju, koji su izveli lokalni slikari M. Parkić i A. Moneghin u prvoj polovini XVII. st.²⁰ Puno bolje je očuvan ciklus otajstava s likovima evanđelista i proroka na stropu crkve Svih svetih u Korčuli nastao na prijelazu iz XVII. u XVIII. st.²¹

Ciklusi otajstava Ružarija sastavni su dio ikonografije oltarnih pala Gospe od Ružarija. A te oltarne pale naručivali su u Dalmaciji pojedinci, crkveni redovi i članovi istoimene bratovštine. Ta će bratovština, uz one Gospe od Karmela i Dobre Smrti imati veliku ulogu u umjetnosti XVII. i XVIII. st. u Dalmaciji.

Glede pitanja prve pojave bratovštine Gospe od Ružarija u Dalmaciji naći ćemo različita mišljenja naših znanstvenika. Jedni, poput V. Foretića i C. F. Bianchija, tvrde da se prva

¹⁹ K. PRIJATELJ, o. c. (1965.).

²⁰ K. PRIJATELJ, *Arhitekt Ivan Skoko i domaći majstori šibenskog baroka*, Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd 1953., str. 117-119 i u knjizi K. PRIJATELJ, *Umjetnost 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji*, Zagreb 1956., str. 72, 90 i V. MARKOVIĆ, *Zidno slikarstvo 17. i 18. st. u Dalmaciji*, Zagreb 1985., str. 87.

²¹ V. MARKOVIĆ, o. c. (1985.).

pojava te udruge treba vezati uz početke širenja dominikanaca na istočnoj obali, koju se datira između XIII. i XIV. st.²² Drugi pak, poput J. Solde, prihvaćaju tezu o Alanu de Rocheu, dominikancu obnovitelju kulta Gospe od Ružarija u XV. st., kao osnivaču prve istoimene bratovštine tipa koji se kasnije raširio diljem svijeta, i datiraju širenje iste u Dalmaciji nakon XV. st.²³

Na izmaku XVI. st. kao i prvih desetljeća XVII. st. u Dalmaciji bilježimo snažno širenje ružarijske udruge. Sedamdesetih godina XVI. st., u vrijeme ciparskog rata i nakon bitke kod Lepanta štovanje Ružarija potiče papa Pio V.²⁴ Sljedećih desetljeća Crkvom je ravvalo nekoliko Petrovih nasljednika, koji su poput Pija V. podupirali širenje pobožnosti i bratovština, te davali oprostite na oltarima Gospe od Ružarija. U vrijeme njihovih pontifikata u promicanju pobožnosti sudjeluje čitava Crkva, od papinskih vizitatora i biskupa, preko dominikanaca do samih vjernika-laika. U vizitacijama papinskih poklisara u Dalmaciji, Agostina Valiera,²⁵ Ottaviana Garzadorija i drugih, zabilježeno je niz podataka o osnivanju ružarijskih bratovština, podizanju i opremanju oltara slikama, svijećama i bratimskim simbolima.

Tako je primjerice g. 1589. u Valierovoj vizitaciji zabilježeno osnivanje bratovštine u crkvi u Dolu na Hvaru. U toj crkvi nalazi se na pali atribuiranoj poznatom hvarskom književniku i slikaru-amateru Martinu Benetoviću, najstariji prikaz bratima Gospe od Ružarija sačuvan u Dalmaciji. Oni kleče u togama sa svojom bratimskom zastavom ispred crkvice na vrhu brijega, a iznad njih na nebu prikazani su Gospa s Djetetom koji u rukama drže krunice. Sliku datiraju nakon posvećenja oltara koje se zbilo g. 1598.²⁶

U ikonografiji Gospe od Ružarija u dalmatinskom sakralnom slikarstvu izdvaja se niz shema. Za povijest ružarijskih bratovština na hrvatskoj obali osobito su zanimljive slike na kojima su naslikani konkretni prepoznatljivi ambijenti i građevine (krajolik, mjesto, crkva), znamenite povijesne ličnosti ili naručitelji (bratimi, građani). Ti su motivi dragocjeni podaci za dataciju i tumačenje značenja slike.

Posebno bih istaknula slike na kojima su uz bratime i Gospu s Djetetom prikazani sudionici poznatih papinskih protuturskih saveza. Te slike odražavaju ikonografiju koja je bila raširena diljem katoličke Europe. U toj skupini najzastupljenija su djela koja prikazuju predstavnike saveza pape Pija V. u vrijeme ciparskog rata, španjolskog kralja Filipa II.,

²² V. FORETIĆ, *Dubrovačke bratovštine*, Časopis za hrvatsku poviest 1–2, Zagreb 1943. O zadarskim kongregacijama v. C. F. BIANCHI, *Zara christiana*, Zadar 1877., str. 489–490.

²³ J. A. SOLDO, *Tipi iconografici mariani nell'arte croata del XV e XVI secolo u De cultu mariano saeculo XVI*, Acta congressus mariologici-mariani internationalis Caesaroaugustae anno 1979 celebrati, vol. II, Studia indolis generalioris de Maria in concilio tridentino in liturgia e in arte christiana, Roma 1985.

²⁴ Za nastanak sadašnjeg oblika listopadske pobožnosti i moljenja krunice od velikog značenja je bila bula *Consueverunt Romani Pontifices*, pape Pija V. iz g. 1569. Od te godine ona postaje zaštitnim znakom papinskog protuturskog saveza.

²⁵ D. DOMANČIĆ, *Valierova vizitacija na otoku Hvaru i Visu*, Arhivska grada otoka Hvara I, Hvar 1961., str. 7–58.

²⁶ K. PRIJATELJ, *Pala Gospe od Ružarija s likovima bratima iz Dola na Hvaru*, Adrias I, Split 1987., pretiskano u Studije o umjetninama u Dalmaciji V, Zagreb 1989., str. 26–30. Oltar je blagoslovio biskup P. Cedulini g. 1598.

venecijanskog dužda, Juana Austrijskog i Karla Boromejskog, te niz drugih istaknutih povijesnih ličnosti. Riječ je o slikama u čijoj se ikonografiji prepliću lokalna molitva naručitelja (bratima) i komemorativna funkcija. S jedne strane one veličaju prvu veliku pobjedu udružene katoličke vojske nad Turcima kod Lepanta, a s druge su zavjet konkretnih vjernika. Susrećemo ih u razdoblju od kraja XVI. do kraja XVII. st., odnosno između ciparskog i morejskog rata, od Osora do Korčule. Jedna od najranijih je ona atribuirana venecijanskoj slikarskoj obitelji Bassano u crkvi sv. Lovre u Vrboskoj,²⁷ na kojoj nema bratima. Na slici Sante Perande u župnoj crkvi u Pagu, koja potječe iz zadarske dominikanske crkve i datirana je oko g. 1607., bratimi su smješteni u donjem dijelu kompozicije, ispod likova Marije s Djetetom i svecima.²⁸ Oni se nalaze između likova papinskih saveznika. Slike ove tematike nalazimo i u dominikanskim crkvama u Starom Gradu²⁹ i u Trogiru,³⁰ i također se datiraju u početak XVII. st. Ovom ikonografskom tipu pripada i pala venecijanskog slikara Mattea Ingolija u omiškoj župnoj crkvi.³¹

U ikonografiji ružarijske teme nalazimo slike Gospe od Ružarija bez papinskih saveznika, s prikazima otajstava, portretima bratima i različitim svecima.³² Jedna od najkvalitetnijih kompozicija ove tematike u XVII. st. jest pala Mattea Ponzonija u dominikanskoj crkvi sv. Križa na Čiovu.³³ Na njoj su naslikana otajstva na bijeloj plahti smještena u tri reda, a ne u

²⁷ O bratovštini Gospe od Ružarija i istoimenoj slici u Vrboskoj v. P. KUNIČIĆ, *Vrboska i njezine vrijednosti*, Sarajevo 1902., str. 35 i G. GAMULIN, »Gospa od Ružarija« u Vrboskoj, Peristil 10–11, Zagreb 1967.–68., str. 83–94.

²⁸ G. GAMULIN, *Contributi al Seicento (I)*, Arte veneta 1969., str. 273, S. KRASIĆ, *Inventar umjetnina dominikanskog samostana u Zadru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 27, Split 1987., L. CORALIĆ, *Dominikanski samostan u Zadru u oporukama zadarskih plemića (XVI.–XVIII.)*, Croatica Christiana god. XVIII, br. 34, Zagreb 1994., str. 203–204.

²⁹ Vizitator Valier spominje i u dominikanskoj crkvi u Starom Gradu na Hvaru *Altare Societas Rosarij, in quo quotidie celebratur ad ipsos Fratres regentibus ipsam Societatem*. V. D. DOMANČIĆ, o. c. (1961.). Sliku sam nedavno atribuirala Andrei Vicentinu u radu *O autorima dviju slika posvećenih pobjedi kod Lepanta*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 17, Zagreb 1993., str. 53–56.

³⁰ O slici u Trogiru v. K. PRIJATELJ, *Pala »Gospe od Ružarija« u dominikanskoj crkvi u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji V, Zagreb 1989.

³¹ Omiški stari oltar Gospe od Ružarija spominje se već u vizitaciji iz g. 1579. Godine 1620. taj je oltar posvećen. K. PRIJATELJ, *Pala Mattea Ingolija u Omišu*, Arte veneta XXVI, Venezia 1972, pretiskano u Studije o umjetninama u Dalmaciji III, Zagreb 1975. i S. KOVAČIĆ, *Nadžupska crkva sv. Mihovila u Omišu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 33, Split 1993., str. 231, 238, 239, 243.

³² U literaturi je obrađeno niz primjera. Vidi K. PRIJATELJ, *Dvije Ridolffjeve pale Gospe od Ružarija u Dalmaciji*, Peristil 8, Zagreb, pretiskano u Studije o umjetninama u Dalmaciji II, o. c. (1968.), Z. DEMORI STANIČIĆ, *Još jedno djelo Baldassare D'Anne u Dalmaciji*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 21, Split 1980., str. 474–482. Godine 1636. u dominikanskom samostanu u Bolu gradi se kapela Sv. Ružarija, što plaća istoimena bratovština. S. KRASIĆ, *Dominikanski samostan u Bolu*, u knjizi *Samostani otoka Brača*, Zagreb 1993., str. 133. Već g. 1579. Valier spominje oltar Gospe od Ružarija u tom samostanu. Vidi u istoj knjizi u članku I. MARINKOVIĆ, *Pustinje Murvičke*, str. 117 i 154. Jedna slika Ružarice nalazila se i na glavnom oltaru samostana u Dračevoj Luci, a kasnije je prebačena u bolški samostan. Godine 1594. bratovština Ružarija u Dubrovniku podiže crkvu sv. Rozarija nasuprot glavnoj dominikanskoj crkvi. Nakon požara crkvice je g. 1642. obnovljena. Smatra se da iz nje potječe slika Ružarice sa svecima Katarinom i Dominikom koja se sada nalazi na glavnom oltaru dominikanaca u Dubrovniku.

³³ K. PRIJATELJ, *Slike Mattea Ponzonija u Dalmaciji*, Arte veneta XIX, Venezia 1966., pretiskano u Studije o umjetninama u Dalmaciji II, Zagreb 1968.

vijencu (kao na pali Bassanovih u Vrboskoj). Motiv nalik tome uočiti ćemo na spomenutoj pali Ponzonijeva učitelja S. Perande u Pagu. Ispod te plahte kleče četiri bratima, čiji portreti dosad nisu identificirani.

Dakako, uz ove spomenute i mnoge druge oltarne pale posvećene Gospi od Ružarija u Dalmaciji, ne smijemo zaboraviti mnoštvo crkava, kapela i kamenih i drvenih oltara, te skulptura posvećenih toj marijanskoj pobožnosti, uz koje su također bile vezane bratovštine.³⁴

Druga moćna bratovština u razdoblju protureformacije u Dalmaciji bila je ona Gospe od Karmela.³⁵ Zanimljivo je spomenuti da i u ikonografiji pala Gospe od Karmela postoje slike s poznatim historijskim ličnostima koje su sudjelovale u papinskim protuturskim ratovima.³⁶ Takve pale nalazimo od Silbe i Raba do Hvara. Riječ je o slikama koje predstavljaju kopije ili varijacije poznate i osobito popularne slike Tizianovog sljedbenika Pacea Pacea u crkvi dei Carmini u Veneciji, koja upravo prikazuje Gospu od Karmela s likovima saveznika i dušama od čistilišta. Nalazimo ih u Trogiru,³⁷ Rabu,³⁸ Silbi³⁹ i Jelsi.⁴⁰

³⁴ Kao paradigmatički primjer navela bih kapele, crkve i oltare zadarskog područja. Tako C. F. BIANCHI u o. c. (1877.) spominje oltar Ružarice u Ublima g. 1625, a u Silbi crkvu Gospe od Ružarija koja služi kao župna sve do g. 1637. (str. 54–55). U Radovinu crkva Gospe od Ružarija podignuta je na trošak venecijanske vlade oko g. 1600. (str. 326). Bianchi piše i o oltaru Gospe od Ružarija u crkvi sv. Margarite u Pagu (str. 33) i o slici Gospe od Ružarija u Salima (str. 78–79). U vezi s djelatnošću zadarskog nadbiskupa Parzaga Bianchi u istoj knjizi navodi nekoliko oltara podignutih oko godine 1670., poput oltara Gospe od Ružarija u Božavi (navodi se g. 1670.), glavnog oltara crkve Gospe od Ružarija u Savru (navodi se g. 1671., str. 71), oltara u pašmanskoj župnoj crkvi (str. 124–126), u crkvi sv. Ante u Tkonu (oko 1672. g., str. 130) i u župnoj crkvi u Pakošanama (str. 140). U Ražancu je crkva Gospe od Ružarija bila uništena od Turaka 1646., a obnovljena 1670. i zatim pregrađena iz temelja 1682. (str. 280). Novi val širenja bratovština pratimo u prvim desetljećima XVIII. st., u vrijeme i nakon posljednjeg venecijanskog protuturskog rata. Tako je primjerice u Makarskoj bratovština Gospe od Ružarija osnovana 1725. Vidi N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, *Prilog poznavanju bratovština u Makarskoj 18. stoljeća*, Makarska primorje I, Makarska 1990., str. 103–114.

³⁵ Prve bratovštine osnivaju se početkom XVII. st., o jednoj od najstarijih u Dalmaciji, onoj u crkvi sv. Frane u Zadru v. C. F. BIANCHI o. c. (1877.), str. 490–491. O crkvama i oltarima posvećenim ovoj temi na zadarskom području vidi u istom djelu, o crkvi posvećenoj u Savru 1670. str. 71, o oltaru u crkvi u Sutomiščici str. 94, u oltaru i bratovštini koja se spominje g. 1675. u crkvi u Kukuljici str. 115, o oltaru koji se spominje u pašmanskoj župnoj crkvi g. 1670. str. 130, o oltaru koji se spominje 1671. u biogradskoj župnoj crkvi str. 152, o crkvi u Turnju str. 160, o oltaru u Sukošanu str. 162, o crkvi u Velom Ratu str. 63. Svi nabrojani primjeri podudaraju se s biskupovanjem agilnog zadarskog nadbiskupa Parzaga i obnovom crkava na zadarskom području nakon kandijskog rata, u vrijeme proslavljanja stogodišnjeg pobjede kod Lepanta. U Perastu se primjerice spominje bratovština Gospe od Karmela g. 1633., v. N. LUKOVIĆ, *Zvijezda mora*, Kotor 1931., str. 47. Bratovština Gospe od Karmela u hvarskoj katedrali se prvi put spominje g. 1632., a istoimeni oltar g. 1637. Vidi J. KOVAČIĆ, *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar 1987., str. 196–198. Oltar, koji je naručila obitelj Hektorović izgrađuje se 1674.–78. g. U Omišu se spominje bratovština Gospe od Karmela u franjevačkom samostanu g. 1716., otkada se i kip Gospe od skalice štuje pod istim imenom. U makarskoj katedrali osnovana je g. 1725., dvije godine nakon bratovštine Dobre smrti, koju je utemeljio biskup Bijanković, U crkvi sv. Filipa u Splitu kongregacija Dobre smrti osnovana je g. 1690.

³⁶ O palama koje posjeduju spomenutu ikonografiju v. I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, o. c. (1994.).

³⁷ O slici u Trogiru v. K. PRIJATELJ, *Pala Konstantina Zanea u Trogiru*, Zograf 9, Beograd 1978., pretiskano u Studije o umjetninama u Dalmaciji IV, Zagreb 1983.

³⁸ O slici u Rabu G. GAMULIN, *Pabirci za maniriste*, Peristol 20, Zagreb 1977., str. 64–65.

³⁹ O slici iz crkve Gospe od Karmela u Silbi v. C. F. BIANCHI, o. c. (1877.) i P. STAREŠINA, *Pomorstvo Silbe*, Zadar 1971., str. 126, 142, 149–153.

⁴⁰ O slici u Jelsi v. I. PRIJATELJ-PAVIČIĆ, o. c. (1994.).

Na spomenutim kompozicijama s prikazom protutorskih saveznika prepoznajemo temu vojujuće crkve, predvođene Papom. U njima se, kao što je uobičajeno u sakralnoj umjetnosti, prepliće univerzalno s lokalnim, povijest spasenja s lokalnom povjesnicom. One su izraz molitve zajednice vjernika (bratima), zavjeti vezani uz konkretne događaje, kugu ili sukobe s Turcima.

Uz spomenute slike Gospe od Karmela s likovima saveznika, valja spomenuti i brojne pale s prikazom Gospe sa škupularom i različitim svecima, te dušama od čistilišta. Naručivali su ih bratimi Gospe od Karmela i Dobre smrti, franjevci, karmelićani i pojedinci.

Tematski bi mogli, ako je riječ o slikarstvu i skulpturi razdoblja o kojem se raspravlja u ovome radu, obraditi primjerice mnogobrojne slike koje su naručile neke od najmoćnijih bratovština Gospe od Karmela, Presvetog Sakramenta, Gospe od Milosrđa ili one Bezgrešnog začeca,⁴¹ Gospe od Pojasa,⁴² Dobre smrti, i brojnih svetaca poput Jakova, Ivana, Jerolima, Roka ili Nikole.

Bratovštine Dušica, Dobre smrti vole barokne didaktičke prikaze »dobrog umiranja«, križeve i one bogatije, oltare od crnog i bijelog mramora s prikazima raspetog i lubanjom, simbolom smrti. Jer, dobrom čovjeku ostaje jedino poslije smrti nada u uskrsnuće. U XVIII. st. susrest ćemo na njihovim oltarima i teme Gospe od Karmela s dušama od čistilišta, Josipove smrti i Posljednjeg suda.

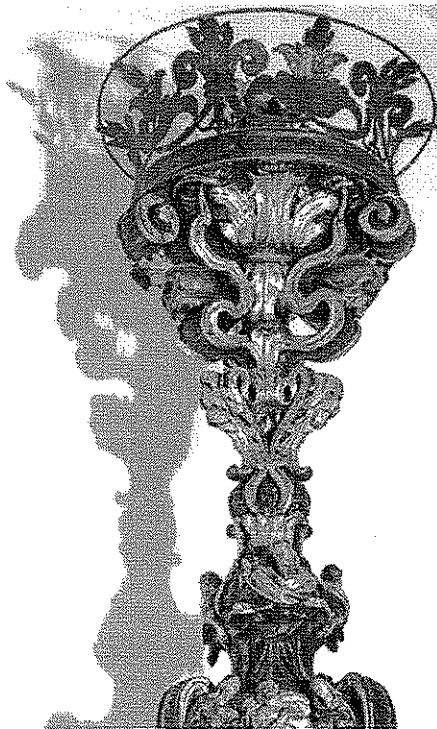
Posebno su zanimljivi oni Gospe od Pojasa, koje nalazimo od Jelse do Korčule. Tom kultu bila je posvećena i jedna kapelica na Peristilu, u kojoj se okupljala bratovština. Dao ju je osnovati g. 1683. nadbiskup Cosmi prema testamentu Nikole Tisičića, a nazvana je kongregacijom sv. Monike (sv. Augustina).⁴³ Uz bratovštine cinkturata štovanje Gospe od Pojasa širili su i augustinci, koji su u Dalmaciji imali svoje uporište na otoku Hvaru.

Kad spominjemo umjetničku baštinu bratovština u Dalmaciji, ne smijemo izostaviti ni brojne kipove i slike koje su naručivale kongregacije krojača, cipelara, pomoraca, ribara, težaka i druge zanatske udruge. One su naručivale prikaze svojih zaštitnika. U regiji orijentiranoj na more posebno su zanimljive slike, kipovi i crkve pomorskih bratovština po-

⁴¹ C. F. Bianchi navodi da je bratovština »B. V. del buon gaudio«, osnovana u crkvi sv. Šimuna u doba biskupa M. Valaressea g. 1493., u svrhu slavljenja Immacolate. 9. prosinca 1510. osnovana je, a 1. siječnja organizirana u zadarskoj katedrali svećenička bratovština istog imena i sličnih ciljeva. Godine 1580. osnovana je u zadarskoj crkvi Sv. Frane bratovština Bezgrešno začete. Vidi C. F. BIANCHI, I. dio, o. c., str. 342, 481–482. Općenito, jači zamah osnivanja bratovština Bezgrešno začete pratimo od sedamdesetih godina XVI. do početka XVII. st. Tako je bratovština Bezgrešnog začeca u Splitu osnovana u crkvi sv. Frane g. 1588., a negdje na prijelazu stoljeća nabavljena je i oltarna pala Immaculate. Potkraj XVI. st. naslikao je F. Santacroce oltar Bezgrešne za franjevačku crkvu sv. Križa u Hvaru. Prema L. Kriviću istoimena bratovština osnovana je u crkvi prije g. 1582., a prema J. Kovačiću postoji od 1602. Vidi J. KOVAČIĆ, *Zapisi o crkvama u Hvaru*, Hvar 1982., str. 55–56. I u nekoliko drugih franjevačkih crkava Dalmacije u spomenutom razdoblju niču oltari posvećeni Immaculati. Pale koje nalazimo na njima očituju nekoliko karakterističnih ikonografskih tipova. Među njima se ističu sheme Disputa o Bezgrešnoj, Bog šalje Bezgrešnu na zemlju i Bezgrešna okružena tipičnim marijanskim simbolima poput ogledala bez ljage, ruže, ljljana, Davidove kule i niza drugih motiva iz poznatih molitava i psalama.

⁴² O oltarima Gospe od Pojasa koje su podizali augustinci i bratovštine cinkturata v. G. NOVAK, *Hvar*; Beograd 1924., D. BERIĆ – N. DUBOKOVIĆ – M. NIKOLANCI, *Popis spomenika otoku Hvaru*, Hvar 1958., str. 59, 66, 84–85, 97 i L. DOBRONIĆ, *Augustinci na otoku Hvaru* u Božić-Bužančić zbornik, Split 1996., str. 57–63.

⁴³ G. NOVAK, *Povijest Splita III*, Split 1978., str. 1510–1511.

Nepoznati majstor XVIII. st., detalj svijećnjaka s prikazom Josipove smrti iz crkve Navještenja, Hvar, riznica katedrale

svećenih sv. Nikoli. Isto tako zanimljiva je i baština bratovština nazvanih po titularima naselja, a posebno one koje su naručivale bratovštine u nekim osobito štovanim svetištima.

Vidjeli smo da su uz ratove čest povod naručivanju umjetničkih djela bile kuge i različite bolesti koje su harale. Bratovštine kao izraz molitve Bogu, Kristu, Mariji ili svecima za zdravlje ili zahvalu za ozdravljenje naručuju brojne oltarne pale različite tematike, posvećene Gospi od Zdravlja (čiji se kult razbuktao od XVII. st.), i svecima zaštitnicima od kuge, poput Roka ili Karla Borromejskog. Niz je naselja i gradova u Dalmaciji imalo i kongregacije posvećene Gospi od Zdravlja, sv. Roku i ostalim »depulsorores pestilitatis«.

Kad smo kod objekata koje su podizale bratovštine u Dalmaciji, posebice je zanimljiv primjer obnove svetišta Gospe od Vrhpoljca. Godine 1722. majstor Ivan Skoko sklopio je ugovor s bratovštinom te poznate zavjetne crkve u šibenskoj okolici, da će sazidati crkvu po

vlastitom nacrtu. Sačuvan je i ugovor iz g. 1723. u kojem se graditelj obvezuje da će izraditi luk u kapeli svetišta s umecima od bijelog veronskog mramora.⁴⁴

U skupini umjetničkih djela koje su dalmatinske bratovštine naručile u XVII. i XVIII. st. pozornost naših i inozemnih znanstvenika privukla je nekolicina kvalitetnih mramornih i drvenih oltara. Većina tih djela nastala su u radionicama poznatih venecijanskih baroknih altarista.

U ovom prikazu nabrojila bih nekoliko poznatijih i kvalitetnijih primjera.

Istaknuta hvarska bratovština Presvetog Sakramenta za svoju kapelu u hvarskoj katedrali naručila je kod poznatog mletačkog altarista Pavla Tremignona g. 1694. oltar Presvetog Sakramenta, svetohranište kod njegovog suvremenika Lorenza Vivianija g. 1699. Istoime-na bratovština iz Starog Grada na Hvaru naručila je kod spomenutog Paola Tremignona g. 1698. glavni oltar za svoju župnu crkvu.⁴⁵

⁴⁴ K. PRIJATELJ, *Umjetnost XVII i XVIII st. u Dalmaciji*, u knjizi A. HORVAT – R. MATEJČIĆ – K. PRIJATELJ, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb 1983., str. 691.

⁴⁵ K. PRIJATELJ, *ibid.*, o. c. (1983.), str. 751 i R. TOMIĆ, *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*, Zagreb 1994.,

C. F. Bianchi donosi niz primjera mramornih oltara koje su naručile zadarske bratovštine. Među njima one najkvalitetnije obradili su u svojim studijama I. Petricioli, K. Prijatelj i R. Tomić. Oltar Gospe od Karmela u crkvi sv. Frane, djelo dvojice velikih venecijanskih altarista i graditelja B. Longhene i G. Garzottija, jedan od najznamenitijih mramornih oltara hrvatske barokne umjetničke baštine. Naručili su ga g. 1668. članovi zadarske škapsularske bratovštine, osnovane g. 1615.⁴⁶ U skupini zadarskih baroknih bratimskih oltara ističe se onaj Bezgrešnog začeća, koji je oko g. 1700. dala obnoviti zadarska svećenička bratovština *Scuola della Misericordia* u svom sjedištu u crkvi sv. Šimuna.⁴⁷

U ovoj skupini umjetnina koje su naručile bratovštine na teritoriju Mletačke Dalmacije, ne smijemo izostaviti ni neka iznimno kvalitetna ostvarenja na prostoru Boke kotorske. Ta regija, kao sastavni dio Mletačke Albanije, pripadala je Mletačkoj Dalmaciji. Među bokeljskim oltarima posebno bih istaknula one koje je radio veliki venecijanski barokni kipar Cabianca. Kod poznatog umjetnika, koji je tih godina živio između Dubrovnika i Kotora, naručilo je g. 1772. glavni oltar za crkvu sv. Eustahija u Dobroti pet moćnih obitelji. Riječ je o obiteljima Ivanovići, Dabinovići, Marovići, Tripkovići i Radimiri, koje su funkcionirale kao svojevrsno bratstvo. Za istu crkvu naručili su i oltar Gospe od Ružarija g. 1774.⁴⁸ Riječ je o djelima visoke kakvoće koja svjedoče o kulturnoj razini lokalnih moćnih plemićkih obitelji, ali i o njihovoj ulozi u narudžbi, isplati, kao i kasnijoj opremi i održavanju bratimskih oltara.

L. Čoralčić nedavno je pisala o misama-zadušnicama koje su za moćne zadarske plemićke obitelji, članove ružarijske bratovštine, poput Begna, Detrico, Fanfogno, Grisogono, Soppa i Spignaroli, držane na oltaru Gospe od Ružarija u crkvi sv. Dominika, te njihovim oporučnim ostavštinama za taj oltar.⁴⁹ Neka su umjetnička djela, poput pale Gospa sa svecima Ljudevitom Anžuvinskim i Sebastijanom i bratimima venecijanskog slikara Benedetta Diane u crkvi sv. Ante u Splitu, i nastala na temelju zahtjeva pojedinih bratima u oporukama.

K. Prijatelj i R. Tomić u nizu svojih studija obradili su oltare kiparskih radionica Dall'Aqua i Bruttapelle radene za lokalne bratovštine u Klisu, Kaštelima, Poljicima i drugim manjim mjestima po Dalmaciji.⁵⁰ Riječ je o altaristima koji su kopirali izraz vodećih mletačkih kipara i prenosili ga na svojim djelima i u mala mjesta venecijanske provincije. U skupini oltara nastalih na prijelazu XVIII. u XIX. st., odnosno na samom početku XIX. st., ističu se oltar bratovštine Dobre smrti u zadarskoj katedrali, djelo Pietra Oniga,⁵¹ i onaj Uznesenja B. D. Marije Domenica Focazzija u župnoj crkvi u Zlarinu.⁵²

str. 16–17.

⁴⁶ R. TOMIĆ, *ibid.*, str. 202.

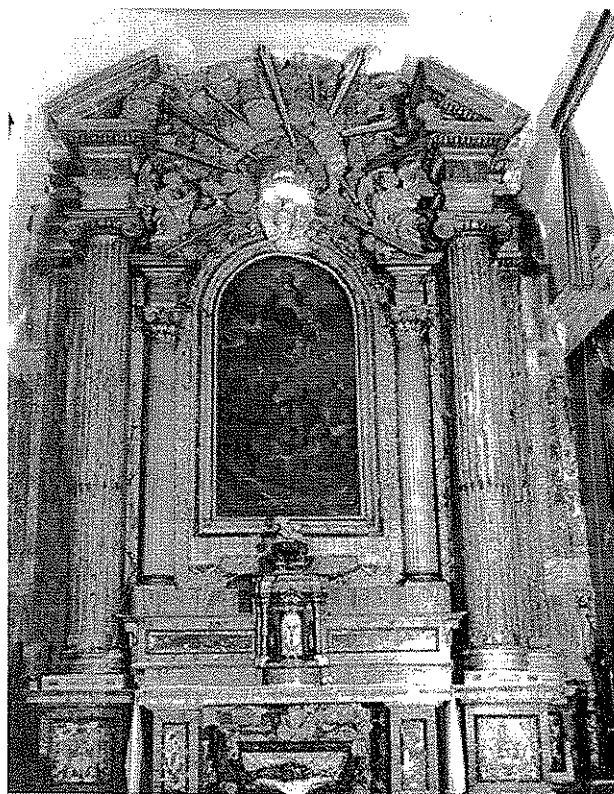
⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ R. TOMIĆ, *ibid.*, str. 15–17.

⁴⁹ L. ČORALIĆ, o. c. (1994.).

⁵⁰ R. TOMIĆ, o. c. (1994.).

⁵¹ O oltaru Duša od čistilišta koji je g. 1806. izradio za zadarsku katedralu Pietro Oniga (Onegha) iz Venecije v. K. CICALI, L. KATIĆ, S. TRALJIĆ, *Četiri barokna oltara u Srednjoj Dalmaciji*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji br. 13, Split 1961., str. 271–276 i I. PETRICIOLI, *Bilješke o umjetnosti XIX st. u Zadru*,

D. Focazzi, Oltar Uznesenja, župna crkva, Zlarin

Bratovštine u Dalmaciji aktivno naručuju umjetnička djela i tijekom XIX. st. Bilo je to jedno od najboljih i najsiromašnijih razdoblja regije, pa su ta pretežito manjeg umjetničkog značenja od prethodno nabrojanih. U baštini bratovština nastaloj u XIX. st. prevladavaju pučke skulpture Bogorodice s Djetetom, križevi s raspetim Kristom ili simbolima Muke, kipovi svetaca, procesionalni štapovi s oznakama bratovštine i svijećnjaci (ceroferrariji), fenjeri ili torci koji su bili rabljeni u procesijama na Veliku Gospu, Gospu od Ružarija ili Karmela, Veliki petak, i razne druge blagdane. Neke od tih umjetnina djela su lokalnih talijanskih i tirolskih obrtničkih radionica.⁵³

Uloga bratima u umjetnosti Dalmacije

Poznavanje ikonografije umjetničkih djela koja pripadaju baštini dalmatinskih kongregacija može dati dragocjene podatke o samim bratovštinama, pobožnostima, kao i o njihovoj kulturnoj razini.

Zadar, Zbornik Matice hrvatske, Zagreb 1964., str. 585.

⁵² Ibid., str. 154–162. Devet Zlarinjana potpisalo je s kiparom Domenicom Focazzijem 16. srpnja 1805. ugovor za oltar Uznesene Bogorodice u ime svoje bratovštine. O tome v. K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik 1941., str. 187, 191.

⁵³ M. LENKOVIĆ, *Samouki kipari otoka Brača*, Bol 1992. Autor spominje djela dvojice bračkih kipara-amatera, Martina Cerinića (1860.–1940.) iz Bobovišća i Michelea Kuiša (XIX. st.). Ističe skupinu Bogorodičinih kipova koji su bili nošeni po bračkim mjestima »fijerama«, od Boła (kip Gospe od Milosti, a nalazi se na oltaru bratovštine Gospe od Ružarija podignutom g. 1801.) i Povalja do Bobovišća i Sutivana, te bratovštinske znakove (štap s medaljonom s kipom sv. Roka u crkvi u Supetru).

Buduća sustavna istraživanja trebalo bi usredotočiti na istraživanje regionalnih specifičnosti umjetničke baštine pojedinih bratovština, što bi omogućilo i bolje vrednovanje njihovog doprinosa ukupnoj hrvatskoj umjetničkoj baštini. Ovdje smo pokušali ukazati na ikonografske posebnosti tek dviju moćnih bratovština u Dalmaciji, ružarijske i škapularske.

Konačno, kad prikazujemo umjetnost naših bratovština, trebalo bi sustavno obraditi zasluge poznatih historijskih ličnosti Dalmacije (osobito iz redova svećenstva i plemstva) kao bratima i narudžbama pojedinih djela za kongregacije. Ti su plemići, bogati zemljoposjednici, vlasnici brodova i brodograđilišta, umješni trgovci i prelati obavljali funkcije gaštalda, župana, sudaca, prokuratora. Općenito, imali su često znatnog utjecaja u funkcioniranju bratovština. Putujući poslom u grad na lagunama, mogli su doći u kontakt i s navedenim venecijanskim umjetnicima, autorima umjetničkih ostvarenja spomenutih u ovom članku. Tim su djelima oni ujedno potvrđivali svoju ulogu u društvu, i svoje vjerničke i bratimske zasluge.

Općenito uzevši, umjetnička djela koja su naručile bratovštine u Dalmaciji, dragocjeni su dokumenti za kulturnu povijest regije. Zahvaljujući njima upoznajemo ne samo pobožnosti, vjerovanja, funkcioniranje bratovština već i život stanovništva regije kroz stoljeća.

Moderne insignije obnovljenih bratovština

Osamostaljenjem Hrvatske ponovno su propupale bratovštine, čija je djelatnost u komunikaciji bila ograničavana i sprječavana. Sada ponovno osjećamo njihovu nazočnost, posebice u vrijeme velikih mjesnih slavlja, za velikih crkvenih blagdana i proslava zaštitnika naših naselja. Kao stoljećima prije, njihovi ponovno okupljeni predstavnici nose insignije, zastave, križeve, svijećnjake i alandare. Neke su kopije onih starih, pohabanih od dugogodišnje uporabe, a neke su djela priznatih suvremenih hrvatskih umjetnika, poput Josipa Botterija Dinija ili Vaska Lipovca.

Zusammenfassung

DAS SKULPTURELLE, MALERISCHE UND KÜNSTLERISCHE ERBE DER
BRUDERSCHAFTEN IN DALMATIEN ZWISCHEN XIV UND XIX JAHRHUNDERTS

Die Bruderschaften haben in Dalmatien eine sehr wichtige Rolle gespielt bei der Anschaffung der Kunstobjekte sacralen Charakters. Diese verschiedenen Vereine von Bürgern, Plebejern, Handwerkern und Priestern zählen zu den bedeutendsten Bestellern religiöser Kunstwerke. In der goldenen Ära heimischer Maler und Bildhauer, zwischen dem 14. Jh. und 16. Jh., haben sie die Aktivität von einer ganzen Reihe der Künstler unterstützt. Sie erwarben die Kunstwerke der Künstler aus der »dalmatinischen Malerschule«, wie auch jener im Ausland. Den guten finanziellen Verhältnissen mancher Bruderschaften und hohem kulturellen Niveau der Mitglieder ist zu es verdanken, daß wir Erben sind von Werken berühmter italienischer, besonders venetianischer Künstler (wie das Triptychon der Aufnahme Mariens in den Himmel von Tizian im Dom von Dubrovnik). Aber, nicht nur in den Städten sondern auch in den kleineren Ortschaften an der Küste und auf den Inseln, haben die Bruderschaften Werke der namhaften italienischen Künstler angeschafft. So hat z.B. die Ortschaft Vrboska die Pala mit Rosenkranz Königin bei der Familie Bassano und Ciovo eine ähnliche bei Matteo Pozoni bestellt.

Besonders interessant für Kenntnis der dalmatinischen Kultur- und Wirtschaftsgeschichte sind jene Werke, die die kleineren Gruppen oder die ganzen Bruderschaften darstellen. Solche Kunstwerke sind nämlich bedeutungsvoll nicht nur aus künstlerischer Sicht sondern auch als Zeugnisse über das äußere Aussehen einzelner historischer Persönlichkeiten.

Kurz, der Anteil und die Rolle der Bruderschaften in der Entwicklung der bildenden Kunst in Dalmatien ist ein unumgängliches Kapitel in allen Studien über das kulturelle Erbe Kroatiens.